

La tragèdia Verdaguer i la poesia.

Del Calvari i el consol

Elements biogràfics a *Flors del Calvari*, de Jacint Verdaguer.

Pau Villòria i Mor

Treball final de grau de Llengua i literatura catalanes

Universitat Oberta de Catalunya (2023)

Tutor: Josep Camps Arbós

La terra és un gran Calvari
on l'home és crucificat;
los dies que ami em tocava,
quins dies foren tan llargs!
Qui em motejava de brètol,
qui de ximple i trastocat;
aquest me dona l'espatlla,
aquell altre em gira el cap;
los que ahir em feien l'aleta
avui m'aguissen los cans.

Ministres de l'Evangelí,
doncs on és la caritat?
Les portes on ne demano
d'una a una veig tancar,
sinó la del manicomi
que s'obre de bat a bat!

A fer lo tomb a l'abisme
vosaltres m'heu dat la mà,
traient-me de dins lo monstre
que ja em tenia engolat
L'obra bona que m'heu feta
Nostre Senyor vos la pac
Ell que és lo pare dels pobres
i sempre té per pagar.

“A mos defensors”, Jacint Verdaguer

ABSTRACT

La unanimitat sobre la figura de Verdaguer és una convenció contemporània, però el cert és que el poeta de Catalunya, en vida, va esdevenir un personatge polèmic i controvertit. Els problemes financers de Jacint Verdaguer juntament amb una mala relació amb el Marqués de Comillas, que l'havia acomiadat amb l'ajuda del bisbe Morgades i en col·laboració amb amics i familiars del mossèn-poeta el van portar al desterrament forçat a la Gleva. En aquesta situació fatídica el poeta va escriure *Flors del Calvari*, un llibre de poesies que no només cercava el consol de l'ànima torturada del poeta sinó que també era un crit en defensa pròpia i de justificació contra els calumniadors i els agents provocadors del que anomenem “la tragèdia Verdaguer”.

Aquest treball és una anàlisi dels elements biogràfics de les poesies a *FdC*¹ i provarà d'endreçar aquests poemes per fer evident com aquest volum va ser una fugida, una justificació i una defensa del poeta en front de les persones que li volien mal. En resum, aquest treball procura ser una anàlisi temàtica partint del context del poeta per aprofundir i entendre *Flors del Calvari*.

Paraules clau: Literatura catalana del s. XIX, Jacint Verdaguer, *Flors del Calvari*, Tragèdia Verdaguer, poesia, *En defensa pròpia*

¹ *FdC* s'usarà al llarg del treball per fer referència al llibre *Flors del Calvari*.

Índex

1.- Introducció	5
2.- Jacint Verdaguer i “el seu Calvari”	6
3.- <i>Flors del Calvari</i>	11
3.1 Introducció al Llibre de consols	11
3.1.1 El pròleg	12
3.1.2 Aspectes formals.....	13
3.2 Símbols.....	13
3.3 Elements autobiogràfics a <i>Flors del Calvari</i>	15
3.3.1 Als calumniadors	16
3.3.2 El consol de l’ànima	21
3.4.3 Sobre la poesia del jo.....	26
3.4.4 Altres inquietuds.....	28
3.4 <i>Flors del Calvari</i> i <i>En defensa pròpia</i> : dues cares d’una mateixa moneda	29
3.4.1 Un recull d’articles: <i>En defensa pròpia</i>	29
3.4.2 <i>Flors del Calvari</i> i <i>En defensa pròpia</i>	30
4.- Conclusions	32
5.- Bibliografia	35
Annex	37

1.- Introducció

Jacint Verdaguer va viure un període de crisi personal i social que, forçadament, va influir en la seva obra. Entre 1893 i 1895, el poeta, per a relatar el que sentia mentre vivia l'època que coneixem com a “tragèdia Verdaguer”, va escriure *Flors del Calvari*, un volum de poesies que neix de dolor del poeta durant els anys més convulsos de la seva vida. De fet, Manuel de Montoliu afirma que “la crueltat de la tortura moral soferta per En Verdaguer en la darrera etapa de sa vida, havia marcit, esfullat i trencat aquella puríssima flor de poesia que sols vivia d'una visió lírica del món” i afegeix que *FdC* “és un llibre, un mot, que té més valor com a document autobiogràfic que com a obra de poesia”². Per tant, aquest volum és un relat poètic del poeta, una defensa lírica, una aproximació a Jesucrist, “un tot unificat per idees, temes, imatges i relligat volgudament per l'autor” tal i com afirma M. Àngels Verdaguer a “Aproximació a la lectura de *Flors del Calvari* (1995: 275).

Aquest treball és una anàlisi dels elements biogràfics de les poesies a *FdC* i provarà d'endreçar aquests poemes per fer evident com aquest volum va ser una fugida, una justificació i una defensa de les persones que li volien mal. En resum, procura ser una anàlisi temàtica partint del context del poeta per aprofundir i entendre *Flors del Calvari*.

L'estructura del treball és la següent: en primer lloc, hi ha una breu biografia del poeta de Folgueroles durant els anys de crisi, no només per prendre consciència objectiva dels fets que va viure, sinó, sobretot, per entendre com Verdaguer se sentia respecte aquesta crisi en el moment d'escriure *Flors del Calvari* i d'aquesta manera tenir un context que acompanyi l'anàlisi temàtica posterior. En segon lloc, el cos pròpiament del treball, la part dedicada a *Flors del Calvari*. Una breu introducció del volum encapçala aquesta part; seguida d'una anàlisi del pròleg atès que l'autor n'és el mateix Jacint Verdaguer i en aquest explica el perquè i les motivacions del recull; i un repàs dels aspectes formals i símbols a fi i efecte de tenir les eines per entendre l'anàlisi dels poemes. A continuació, hi trobem la divisió temàtica dels poemes, que contempla quatre blocs que reuneixen poemes amb referències autobiogràfiques: el primer bloc contempla les poesies que fan referència als calumniadors, el segon bloc aglutina els poemes que parlen del consol de l'ànima, el tercer bloc està format per poemes on el jo-poètic i el fet poètic prenen

² Montoliu, Manuel. *Manual d'història crítica de la literatura catalana moderna*, (Barcelona, 1922), p. 398, citat a “Aproximació a una lectura de *Flors del Calvari*”, de M. Àngels Verdaguer, p. 265.

protagonisme i, per últim, el darrer bloc està dedicat a altres poesies que formen part del volum però que s'allunyen de la línia temàtica global de *FdC*. El darrer apartat del treball relaciona *FdC* amb *En defensa pròpia*, dues obres coetànies que comparteixen la temàtica i que ens permeten fer una lectura paral·lela que ens apropa a l'experiència personal del poeta en el moment més delicat de la seva vida.

2.- Jacint Verdaguer i “el seu Calvari”

A les darreries del segle XIX, als anys noranta, Barcelona era una ciutat amb canvis constants, bombes, terrorisme, molta pobresa i violència fruit de la pèrdua de colònies de l'Estat i la incapacitat de la dinastia borbònica per fer una política econòmica i social coherent amb la industrialització de la societat moderna que s'erigia. Si bé és cert que Mossèn Cinto mai no havia intervingut en política de manera explícita, seguia ancorat als valors de la Renaixença que, políticament ja eren caducs, de manera que Verdaguer “se sentí desplaçat en les noves formes de lluita política” (Torrents 1980: 68).

El poeta, amb el gran èxit de *Canigó* (1886) i després del viatge de pelegrinatge que el portà a Terra Santa, va apartar la lira per centrar-se en la seva tasca eclesiàstica al palau del Marquès de Comillas com a almoïner, ajudat del germà Güell. Va ser en aquest moment que el nostre poeta va prendre consciència de la misèria que regnava a Barcelona, la marginalitat i la pobresa que envaïa un sector concret de la societat catalana. Verdaguer com a almoïner es veia capaç de posar-hi remei amb els diners de Claudio Lopez, el marquès, i el consol de la religió. Tanmateix, els seus esforços eren insuficients per apaivagar tanta misèria i el poeta de Catalunya es plantejà d'on venia tan mal, dolor i pena. En aquesta cerca de l'origen del mal, l'any 1890 va començar a freqüentar Francesc Palau i Joaquim Piñol, dos eclesiàstics que el van introduir a la Casa d'Oració on se celebraven exorcismes. Quan Mossèn Cinto Verdaguer s'inicià en la doctrina de l'exorcisme, pres pels rituals i l'aura del Pare Piñol, va començar a substituir les seves antigues amistats i influències per Joaquim Piñol i la seva “secta” i s'entregà en cos i ànima a aquesta pràctica. Cal destacar, també, que paral·lelament l'any 1890 mor a Barcelona Manuel Durán, un home que havia fet prometre a Verdaguer que cuidaria de la seva família quan morís. I la casualitat ens porta al fet que Amparo Durán, una de les filles que Verdaguer havia de cuidar, estava “endimoniada”. Tanmateix, el canonge Estalella a instàncies de Claudio López, en desacord amb l'actitud i les activitats de Verdaguer va demanar al bisbe de Barcelona, Jaume Català que hi intervingués. D'aquesta manera, el bisbe de Barcelona demanà a Jacint Verdaguer i a mossèn Güell

que abandonessin aquelles pràctiques. I si bé és cert que van aturar-se, el poeta va seguir en contacte amb Joaquim Piñol. D'altra banda, passat un temps, a finals d'octubre de l'any 1891, Jacint Verdaguer s'assabenta de l'existència de la finca de Vallcarca i la "compra [de la finca] va posar al descobert la realitat econòmica del poeta" (Plans 2012: 51).

En aquest punt, doncs, el poeta s'allunya de les relacions de confiança que, fins aquell moment, havien estat el seu màxim suport com el seu íntim amic, Jaume Collell; a més, tenia molts deutes econòmics i una vinculació especial amb la família Durán; i malgrat que la situació era plàcida i agradable al palau dels Comillas, els marquesos coneixien totes les activitats del seu sacerdot domèstic li feien confiança tot i que Verdaguer donava molts diners d'almoina a la gent necessitada. Durant aquesta època els marquesos s'instal·len a Madrid i Verdaguer continua celebrant misses al Palau Moja a les quals convida Donya Deseada i Amparo Duran, vídua i filla, respectivament, de Manuel Duran, motiu pel qual es creen rumors, xafarderies i males llengües al voltant del poeta.

A finals d'abril de 1893 el marquès de Comillas torna a Barcelona inquiet per la situació del poeta. Fins aleshores li havien comunicat la dedicació a l'exorcisme de Verdaguer, però aquesta informació no havia estat prou concloent, aleshores "s'utilitza l'excusa de la manca de control i de seny en el repartiment de les almoines" (Plans 2012: 63). La voluntat del marquès de Comillas, Claudio López, de prescindir del seu capellà domèstic era definitiva, tanmateix no li ho va comunicar ell sinó que va traspasar aquesta responsabilitat al superior jeràrquic directe de Verdaguer, el bisbe Morgades. De manera que, en una sobretaula al palau del carrer Portaferrissa, a mitjans de maig de 1893, el marquès de Comillas, juntament amb els bisbes de Barcelona i Vic, Català i Morgades respectivament, van dir a Verdaguer que, per motius de salut, li convindria un repòs lluny de Barcelona i, el poeta de Catalunya va acceptar. Així, doncs, allunyarien a Jacint Verdaguer dels exorcismes i de la família Durán, però també de la gestió de les almoines del marquès obligant-lo a abandonar Barcelona i condemnant-lo a l'ostracisme social i religiós

El 26 de maig de 1893 Mossèn Cinto, després de passar dotze dies al palau episcopal de Vic, ingressa -de manera voluntària- a La Gleva "un lloc de gran devoció per a la seva estimada mare i segon santuari marià de Catalunya" (Garolera 2016: 140). Els objectius del poeta durant la seva estada a La Gleva eren els següents: recuperar la producció poètica, pagar els deutes que l'ofegaven i posar fi als rumors sobre la seva inestable salut

mental. En aquesta crisi personal Verdaguer troba repòs en una poesia més egocèntrica i enfocada cap al seu jo-poètic però sense abandonar, per descomptat, la religió. D'aquesta manera, enllesteix la trilogia *Jesús infant* que veurà la llum aquell mateix any 1893, i comença a escriure els poemes que formaran part de *Roser de tot l'any*, un dietari poètic i comença, també, a escriure els poemes que posteriorment configuraran el volum *Flors del Calvari*. Verdaguer, potser amb ingenuïtat, havia acceptat la reclusió a La Gleva pensant que seria simplement un tràmit passatger per descansar, però en assabentar-se que no hi havia possibilitats de retorn va decidir anar a veure el marquès de Comillas per a demanar-li explicacions. Aquesta visita va causar un enorme descontentament al marquès i, a més, Morgades li va prohibir abandonar La Gleva sense el seu permís. Ho feia en una carta que deia: “Nuestro Mosén Cinto, tranquilo en La Gleva [...] con orden expresa del capellán del santuario que me ponga al corriente de sus entradas y salidas [...] entretanto yo les escribiré que le impongo mandato de no ir a Barcelona” (Garolera 2016: 141). Per descomptat, Verdaguer no ho va acceptar de bon grat i durant aquesta estada a La Gleva va continuar apareixent a la secció fixa del diari *La Veu de Montserrat* (que després esdevindria *La Veu de Catalunya*) on publicava articles i alguns dels poemes de *FdC*.

Verdaguer se sentia traït pels seus amics i, inclús, pels seus familiars. No només no el protegien econòmicament sinó que Jacint Verdaguer els considerava tan perseguïdors i calumniadors com els que li volien mal. Aquesta situació va portar el poeta a un estat de crisi i de sofriment moral extrem que només podia consolar amb la religió la seva arpa (la poesia). Entre aquests amics i familiars traïdors hi havia: en primer lloc, el seu cosí Narcís Verdaguer i Callís que havia estat un protegit del poeta i que va fer la vista grossa amb el pla dels bisbes de Barcelona i Vic i el marquès per guanyar-se el seu favor; d'altra banda, l'amistat amb Jaume Collell, el seu amic de l'ànima, s'havia anat diluint. Collell va voler-se mantenir al marge per seguir amb la seva carrera eclesiàstica al costat del Doctor Torras i Bages, sense ésser conscient que no prendre partit afavoria els interessos dels poderosos, és a dir, del marquès i els bisbes.

El poeta de Catalunya, immers en una crisi existencial, provà totes les fórmules per sortir de l'atzucac en el que es trobava. Enmig d'aquest clima “Morgades li va proposar d'ingressar a l'asil dels capellans de Vic, on tenien cura de vells, malalts incurables i malalts mentals. Verdaguer, encara no amb cinquanta anys, va interpretar-ho com una amenaça de reclusió i s'hi va negar.” (Pinyol 2019: 6). I malgrat estimava profundament

la Gleva pel que significava, havia de fugir tal, i com ho expressa al poema *Nostra senyora de l'esperança*, datat el 18 de desembre i publicat a *Roser de tot l'any*: “Avui visc a La Gleva; / mareta meva / ¿demà on viuré? / ¿D'eixa capella blanca / a quina branca / me'n volaré?” (Verdaguer 2019: 487).

L'any 1895, després del bienni tortuós però prolífic a La Gleva, un dia d'abril el poeta de Catalunya fugí del santuari per instal·lar-se a Barcelona contravenint les ordres de Josep Morgades, bisbe de Vic. Jacint Verdaguer torna sense diners, sense crèdit, fugitiu i amb enemics molt poderosos disposats a fer qualsevol cosa per “guanyar” aquesta disputa amb el poeta. El poeta de Folgueroles, generant un gran escàndol, s'instal·la a casa de la família Durán des d'on, de manera segura, podria ordinar la seva estratègia de defensa (i atac) contra les persones a qui ell considerava calumniadors. En aquest moment, la cronologia dels fets és extensa, precisa i rebuscada. És un estira i arronsa entre Verdaguer i el bisbe Morgades que transcendeix la privacitat i esdevé un conflicte públic. “Aprofitant [el bisbe Morgades] les lleis del Concordat entre la Santa Creu i l'Estat Espanyol [...] gestionà que la policia el detingués al seu domicili” (Torrents 1980: 80). Tanmateix, no el van poder detenir perquè el poeta no era a casa. El 17 de juny del 1895 Verdaguer publica per primera vegada un *Comunicat* a la premsa on denunciava la persecució que patia per part de la institució eclesiàstica i, més concretament, del bisbe i demanava “ajut a la gent honrada de Barcelona”. Un mes més tard, el 23 de juliol, Morgades contraataca aplicant al mossèn la suspensió *a divinis*. Amb aquesta sanció i desposseït dels valors que regien la seva vida, l'autor del *Canigó*, entre el 6 d'agost i l'1 de setembre publica a *El Noticiero Universal* (una diari d'esquerres i anticatalanista) una sèrie de *cartes* on relata la seva història des que va començar al Palau Moja fins els darrers esdeveniments. D'aquestes cartes, l'*Avenç* en feia un recull que va titular *En defensa pròpia*, títol que donaria nom al llibre que publicaria posteriorment amb aquestes cartes. Val a dir que, durant aquests dos anys de lluita intensa des que van enviar el poeta a La Gleva, en els moments de calma i de fúria, Jacint Verdaguer havia aprofitat per escriure els poemes que, al desembre de 1895 publicaria sota el nom de *Flors del Calvari*. Un recull de poemes escrits des de la ràbia, el sarcasme, el dolor i la tristesa que relaten l'experiència viscuda en el que anomenem “la tragèdia Verdaguer” i que li serveixen per trobar el consol i defensar-se dels calumniadors que li volen mal, sempre amb el “recurs habitual de la imitació de Jesucrist”. Posteriorment, la família Durán, en conseqüència, Mossèn

Cinto van ser desnonats i el poeta es va instal·lar a la capella de Vallcarca perquè no disposava d'una economia sòlida que li permetés una altra alternativa.

Dos anys més tard, el 5 d'agost de l'any 1897, veient que el bisbe no aixecava la suspensió, Verdaguer decideix tornar a l'atac i publica al diari polític de caràcter republicà i anticlerical, *La Publicidad* una segona sèrie d'articles/cartes. Un dels motius pels quals Verdaguer va decidir publicar en aquest diari tot i ser anticlerical i, forçosament contrari als valors que ell mateix predicava era la seva situació vital. Una situació crítica amb les obres embargades i sense possibilitat de reeditar-les; l'almoïna de la missa eliminada per la suspensió *a divinis*; una llista de deutes que l'ofegaven; i un buit d'amistats que no només li donaven l'esquena sinó que es posicionaven en contra seu. Amb aquest clima advers, a la darrera de 1897, va decidir anar a Madrid. Es presentà al monestir de l'Escorial on els frares agustins el reben amb delit i esdevenen els mediadors entre Claudio López, Verdaguer i el mateix bisbe Morgades. La nit del 30 de novembre de 1897 mor a Madrid Donya Deseada. Dos mesos més tard, el 6 de gener de 1898 Jacint Verdaguer signa un document de retractació on formulàriament demana perdó al bisbe Morgades i que aquest, un mes més tard, el 5 de febrer, l'accepta fent efectiu l'aixecament de la suspensió *a divinis* l'11 de febrer. “Verdaguer va rebre un benefici eclesiàstic a l'església de Betlem, a la Rambla barcelonina, just davant del palau Moja. Va continuar vivint amb la família Duran” (Domingo 2019: 8).

3.- Flors del Calvari

3.1 Introducció al *Llibre de consols*

A principis de desembre de l'any 1895, tot i que amb data editorial de 1896³ es publica *Flors del Calvari*, un volum amb poemes de dolor la majoria dels quals, Verdaguer va escriure, entre 1893 i 1895, entre la seva estada forçada a La Gleba i al pis de la família Durán al carrer Aragó, i que tenia com a objectiu consolar l'ànima del poeta calumniat i donar consol a les ànimes dels lectors i lectores del volum. Tanmateix el consol de l'ànima no és el l'únic propòsit, sinó que a *Flors del Calvari*, Verdaguer també es presenta com a víctima d'una persecució que li produeix un dolor i un sofriment tan elevat que aprofitaria com a via per assolir la glòria celestial de la mateixa manera que ho feia Jesucrist. Així, doncs, les poesies de *Flors del Calvari* estan impregnades d'elements personals i biogràfics del poeta de Folgueroles que, metafòricament, es compara sovint amb Jesucrist que, com ell, viu una permanent persecució que combat des del sofriment i el turment.

Aquest volum s'obre amb el poema "A Jesús coronat d'espines", un poema previ escrit al maig del 1893 el qual el mateix Verdaguer al pròleg diu que "aquella senzilla poesia fou la llavor d'aquest volum" i que, en la seva publicació l'acompanyava una nota editorial que deia: "Aquesta poesia fou escrita amb motiu d'una vil calúnnia [al·lusió a un article perdut de J. Vidal] de qui fou víctima l'il·lustre poeta, qui, no sols no volgué defensar-se, sinó que fins privà que fos portat als tribunals lo culpable. Aquesta és la venjança que pren del calumniador".⁴ Precedeixen les tres parts que conformen el volum, aquest mateix poema, seguit del pròleg i, per últim, el poema "l'Arpa".

Flors del Calvari consta de tres parts que, Jacint Verdaguer va anomenar, "Crucíferes", "Esplais" i "Flors de Miracruz" respectivament i que ell mateix, al pròleg, les definia de la següent manera: "La primera conté les poesies o festeigs de la Creu, de poques posades, un xic a l'estil d'ara; la segona, les més completes i arrodonides ensems que les més variades com ho diu on nom; i l'última les senzilles corrandes, los adagis espirituals i símsils de la Creu, comparables a violetes i flors de quaresma, dissecades entre els fills d'un breviari".⁵ Per tant, "Crucíferes" és una sèrie de poemes curts i directes on hi

³ VERDAGUER, Jacint. "*Flors del Calvari (1896)*", a cura de M. Àngels Verdaguer Pajerols. Folgueroles, Verdaguer Edicions, 2015. Verdaguer va presentar "el llibre al Registre provincial de Barcelona el dia 15 de gener de 1896 per a la inscripció, tot i que la definitiva al Registre General es féu amb data de 17 de febrer de 1896".

⁴ Per a facilitar la lectura, les citacions de premsa i d'articles de l'època han estat adaptades a l'ortografia fabriana

⁵ Aquest fragment apareix al pròleg original de *Flors del Calvari*.

expressa el sentiment de dolor des de la tristor i, esdevé la part més intimista de *FdC*; “Esplais” continua amb els mateixos sentiments tot i que hi presenta un caire místic que “podrien fer pensar en els Idil·lis i cants místics del 79” (Molas 2014: 112); i per últim, “Flors de Miracruz” està format per cent quaranta-cinc aforismes o poemes molt breus (fins i tot de dos versos) que el poeta descriu com una “Collita de penes / collita de perles” (FMC⁶ CXLLI).

Flors del Calvari és doncs, el resultat, en forma de poesia, de l'incalculable dolor i sofriment que el poeta de Folgueroles va viure en l'època més tràgica de la seva existència.

3.1.1 El pròleg

El prologuista de *Flors del Calvari* és el mateix Verdaguer, que procura que de la mateixa manera que ell ha trobat el consol en la poesia, desitja que el poder dels poemes impregni el lector conscient del moment convuls que viu l'escriptor. *FdC* neix en un moment convuls de la vida del poeta, tanmateix però, Verdaguer no fa una referència explícita a aquesta situació en el pròleg de l'obra sinó que fa una apologia de la poesia en relació a la tribulació i al consol d'aquesta. Ricard Torrents classifica aquest pròleg com un “Pròleg de rebel·lió/sublimació” (1995: 61) perquè malgrat abordar el seu “calvari” de manera evident, Jacint Verdaguer exposa els motius pels quals va escriure el llibre, els orígens i els objectius d'aquest. El poeta escriu al pròleg. “Dit i fet, poesies assaigs o lo que sia lo paner de fruita novella, verda o madura, que en aquest llibre us presento, veu's-el aquí. Si pogués fer entrar un raig de llum en un de tants ulls que no hi veuen, o almenys eixugar una sola llàgrima, me'n tindria per ben pagat i fins i tot per ditxós i exclamaria amb l'Apòstol: «Beneït sia el Senyor qui ens aconsola en l'aflicció. Estic ple de consol, vesso de goig enmig de totes mes tribulacions»” (*FdC*: 152).⁷

⁶ A partir d'aquest punt usaré FMC per fer referència a “Flors de Miracruz”, la tercera part de *Flors del Calvari* amb l'anotació romana per fer referència a la poesia corresponent

⁷ Tots els fragments i cites de *Flors del Calvari* estan extrets de l'edició a cura de M. Àngels Verdaguer de Verdaguer Edicions.

3.1.2 Aspectes formals⁸

L'obra està formada per tres blocs independents amb una evident relació temàtica. Hi ha dos poemes introductoris (“A Jesús coronat d’espines” i “L’Arpa”) que no s’inclouen a cap de les parts en que es divideix l’obra i embolcallen el pròleg per fer una declaració d’intencions del que recollirà a *Flors del Calvari*.

Seixanta-quatre poemes conformen “Crucíferes” el bloc que obre l’obra. Són poemes breus atès que no n’hi ha cap que superi els vint-i-sis versos on hi abunden els versos heptasíl·labs, una forma mètrica que juntament amb la brevetat dels poemes i altres elements dota de “modernitat” l’obra, com reconeix el mateix poeta al pròleg: “de poques posades un xich al estil d’ara”. En aquest bloc, hi ha “poemes per a un ús quotidià o per a determinats moments i estats d’ànim” (Verdaguer 2015: 100).

“Esplais” el conformen dinou poemes llargs, de complexitat mètrica i més variats i complets que “Crucíferes”. En aquest cas, contràriament al primer bloc, vint-i-cinc versos és la llargada mínima dels poemes que en poden tenir fins a setanta-cinc, de versos. En aquesta secció, Jacint Verdaguer mostra menys dolor que a “Crucíferes” però més ràbia i tristesa, i ho fa cantant als “seus amors”.

“Flors de Miracruz” està compost per cent quaranta-cinc corrandes la majoria de les quals són quartets i apariats La varietat temàtica a “FMC” juntament amb la brevetat de les composicions, faciliten la lectura i la comprensió.

3.2 Símbols

A fi i efecte d’entendre l’anàlisi com cal és important, en primer lloc, tenir present la simbologia que utilitza Jacint Verdaguer. D’aquesta manera, l’anàlisi serà més precisa i entenedora i ens permetrà, en l’anàlisi temàtica, anar directes a la justificació sense perdre’ns en la simbologia.

Malgrat que cada poema és interpretable i que, per tant, en alguns poemes la simbologia podria agafar camins alternatius exposaré la conceptualització d’aquesta simbologia de manera general sense entrar en les excepcions.

L’arpa (la lira) fa referència a la poesia i, si bé és cert que l’arpa al llarg de la poesia del segle XIX, en general, s’usava com a símbol al·legòric d’un passat nacional gloriós,

⁸ Vegeu una informació més acurada i desenvolupada a l’“Estudi preliminar” de M. Àngels Verdaguer dins *Flors del Calvari* (Verdaguer Edicions, 2015).

Verdaguer l'usa per fer referència al fet poètic i va esdevenir un símbol típic del romanticisme. En aquest cas, el poeta és un virtuós i privilegiat perquè la poesia només la pot cultivar el poeta, per tant, la poesia (l'arpa) és un element reservat al poeta. Tanmateix, l'arpa és indestruïble de la creu perquè, de fet, l'arpa neix de la creu. “La creu és el símbol de les penes, que és la condició *sine qua non* per a l'obtenció de la glòria” (Verdaguer 2015 :71). La creu simbolitza el sofriment i l'expiació des d'una perspectiva cristiana apostòlica i, alhora, és un símbol de fe i de la passió de Jesucrist. La relació que s'estableix entre aquests dos elements és recurrent a les poesies de *Flors del Calvari*: la transformació de la creu en una arpa, és a dir, l'ús de la poesia per afligir el dolor; la fórmula terapèutica. N'és un exemple el poema “l'Arpa” (*FdC*: 159)

Veient que Ell me fa
la mitja rialla,
al seu travesser
dono una estirada,
i de l'aspra Creu
me n'he fet una Arpa,
una Arpa real

que tremparé amb llàgrimes. (v. 17-24)

“L'Arpa” de *Flors del Calvari* guarda relació amb un altre poema, “L'Arpa” publicat a *Pàtria* (1888). De la mateixa manera que la majoria de poemes de *FdC*, “L'Arpa” de *Pàtria* és una peça fonamentalment autobiogràfica en la qual Verdaguer no només hi aboca records de la infantesa sinó que també exposa la necessitat de donar-se a la poesia i, en conseqüència, a la vocació religiosa. Al poema de *Pàtria*, Verdaguer introdueix “l'arpa” com a símbol líric d'un trobador que entra dins de l'ermita on es troba el jo poètic de Jacint Verdaguer, en el qual Verdaguer podria veure's reflectit.

A un caire del portal lo jove es posa,
i passa els dits per los bordons de l'arpa;
quiscun llança una nota, melodia
que amb melodies cèliques s'enllaça.

(“L'arpa”, dins *Pàtria*, v. 25-30)

Un altre símbol que basteix l'obra són les flors que, metafòricament, també representen els poemes. És il·lustratiu el títol de l'obra “*Flors del Calvari*” que, des d'una teoria

reduccionista, podria voler dir “poemes del Calvari”. N’és un exemple el poema “Crucíferes” en el qual Verdaguer fa un resum poètic del que és el volum.

- Jo voldria que em diguesses
d'on has tret tantes flors?
- Aquestes flors les he tretes
de les penes del meu cor.

M. Àngels Verdaguer, afirma en el estudi introductori de *Flors del Calvari* que [les flors] “Són les representants del paradís; és per això que són comparades als poemes? Amb les flors munta tota una simbologia «religiosa»” (M. A. Verdaguer 2015: 75). Si bé és cert que apareixen lliris o clavells, la flor que més apareix a *Flors del Calvari* és la rosa perquè té espines que representen el dolor que pot ser el fet poètic en les circumstàncies en les que se subscriu. Els poemes neixen del dolor, per tant, tenint en compte que les flors són un símbol del dolor podríem deduir que les flors naixen del dolor.

FMC – IX

Les que ahir m’eren dolors,
ara em són flors i violes,
flors i violes del cel
que me’n baixen les aromes. (*FdC*: 303)

També és important la figura de Crist com a símbol de referència del poeta que s’emmiralla en el patiment de Jesús crucificat com a *modus vivendi* per assolir el cel. Són moltes les referències del poeta cap a Jesucrist amb el desig i la voluntat d’apropar-s’hi des del sofriment. El patiment mundà i el dolor transformat en poesies són el camí per arribar al cel on, el poeta, podrà compartir-lo amb Jesucrist. A més, Jacint Verdaguer, puntualment en algunes poesies compara el dolor que pateix ell mateix amb el que va sofrir Jesús en la crucifixió per mostrar empatia i una devoció per a la vida del Messies.

3.3 Elements autobiogràfics a *Flors del Calvari*

La desobediència al bisbe Morgades, l’enfrontament obert amb una part de la seva família, l’expulsió del Palau Moja per part de Don Claudio López, els endeutaments, els exorcismes, els rumors dels seus problemes de salut mental i les calumnies, van suscitar una polèmica en la Catalunya del segle XIX a la qual el poeta va voler donar resposta amb les poesies de *FdC*.

Flors del Calvari esdevé, des de l'agressivitat lírica, una reivindicació del poeta sobre l'amargor, la tribulació, "el poder catàrtic de la tribulació" (Torrents 1995: 62) i una defensa crítica contra les persones que han menyscabat el seu honor i calumniat la seva persona. De manera que, en aquest volum hi trobem molts elements autobiogràfics que ens ajuden a entendre com va viure el poeta el seu "calvari". Segons Ernest Moliné i Brases, a la ressenya del llibre apareguda a *La Renaixensa* l'1 de gener de 1896, "el poeta que ens explica llurs angúnies, aspiracions i tristeses; ha recollit en un vas l'essència de tota la seva poesia passada per l'alambí de la pena i... de l'amor propi" (citem de Plens 1995: 259). Aquest volum presenta el calvari del poeta amb la conseqüent evolució de la seva escriptura cap a una literatura centrada en el jo i en el consol de l'ànima, en termes religiosos.

A continuació, presento una divisió temàtica dels poemes de *Flors del Calvari* que consta de quatre blocs: en primer lloc, un bloc amb les poesies que Verdaguer destina als seus calumniadors; en segon lloc, els poemes dedicats al consol de l'ànima, sempre des de la vessant teològica moralista de la doctrina cristiana; en tercer lloc, hi ha un apartat dedicat a les poesies que precisament parlen de la poesia i el fet poètic; finalment, hi ha un quart bloc amb poemes d'altres temàtiques. Tanmateix, la complexitat del poeta de Folgueroles no permet fer una lectura restrictiva temàticament dels poemes i per tant sovint trobem poemes que poden pertànyer a diversos grups temàtics com "Mon castell", "Al món" o els dos poemes que obren *FdC* "A Jesús coronat d'espines" i "L'Arpa".

Amb l'objectiu de poder-me adequar a l'extensió normativa del treball, no hi haurà un comentari de tots els poemes de l'obra sinó una tria dels poemes més representatius i paradigmàtics de cada bloc. L'ordre de l'anàlisi no respon a l'ordre cronològics dels fets als quals es fa referència.

3.3.1 Als calumniadors

El bisbe de Vic Josep Morgades, el marquès Claudio López, Simona Aparicio, Narcís Verdaguer i Joan Güell (cosins del poeta), el jesuïta Antoni Goberna, Josep Vidal i inclús el seu amic Jaume Collell són els noms propis que encapçalen la traïció i decepció que viu Jacint Verdaguer i que desemboquen en el "cas" Verdaguer. A *Flors del Calvari* trobem poemes que fan referència directa a aquests agents calumniadors que van voler embrutar la imatge pública del poeta i dels quals Verdaguer necessita defensar-se del que ell mateix anomena traïdors i denuncia que hi ha una trama contra ell, una persecució i difamacions com a estratègia venjativa respecte la seva actitud sediciosa i rebel.

El primer poema que fa referència als calumniadors és “A Jesús coronat d’espines”, el primer poema de *FdC*. De fet, com ja he esmentat prèviament, aquest poema fou publicat amb una nota al peu de pàgina que presenta el poema com a “la venjança que pren del calumniador” i al pròleg de *Flors del Calvari*, Jacint Verdaguer escriu que “A Jesús coronat d’espines” és la “llavor d’aquest volum”.

Dau les corones a qui les vulla,
les de la terra s’han de marcir;
jo en vull una altra que el vent no esfulla,
mes amb la vostra l’haig de teixir. (v. 5-8)

En aquesta estrofa, Verdaguer no es presenta com un subjecte venjatiu sinó que el poeta assumeix el patiment de portar la “creu” del dolor. En canvi, ofereix les corones terrenals per a les persones que l’han calunniat ja que Verdaguer prefereix les celestials que naixen del patiment. Ho veurem també a les estrofes IV, V i VI del poema en que el poeta fa ofrenes per als seus calumniadors. Fins i tot accepta el maltractament que rep perquè, com diu Torrents “Els qui pateixen són els benaurats, els elegits. D’aquesta moral, el poeta en treu consol i joia.” (Torrents 1995: 62).

Donau als altres honor i glòria,
a mi els oprobis, burla i menyspreu;
no vull la palma sens la victòria:
ma palma sia la vostra Creu. (v. 13-16)

Un altre exemple d’aquesta voluntat, el trobem a “La Pedregada”, en el qual el poeta de Folgueroles anima les persones que li volen mal a continuar fent-li mal perquè el dolor el transforma en consol per a l’ànima.

Llavors a qui m’apedrega
jo diguí: - Déu vos ho pac.
Mes, ja que així em feu la gala,
tirau més pedres, tirau;
tirau-me’n de pedres fines,
de perles i diamants:
de lliris, clavells i roses
encara en caben al ram
que de nostra amor espera
Jesucrist crucificat-. (v. 17-26)

En aquest cas trobem uns versos paradigmàtics de la manera d'afrontar la situació de Verdaguer en *Flors del Calvari*. Des dels principis franciscans i des d'una visió propera a l'evangeli de Mateu (Mateu 5, 38-42), Verdaguer abraça les "pedres" que li tiren els calumniadors i les transforma en flors "liris, clavells i roses", com a metàfora de poesia. De manera que, exposa que de les crítiques i de la situació n'ha fet poesies pel consol de l'ànima.

De la mateixa manera, "A mos bescantadors" és una poesia que celebra la difamació com a guany per a la catarsi espiritual i religiosa del poeta de Folgueroles. A més, és de les poques poesies que usa una apòstrofe que dota el poema d'agressivitat i l'apropa al to agre i combatiu dels articles de *En defensa pròpia* així com ens indica a qui va adreçat el missatge del poema. El poeta inicia el poema dirigint-se, doncs, directament a les persones que li volen mal: "Amadíssims enemics / si algun me'n vol encara, / guardians del meu honor, / miralls de les meves taques, herbejadors del mon camp, / traieu-me'n les herbes males, / traieu-me espines i tot; / jo us daré foc per cremar-les." (v. 1-8). En aquesta primera part, d'una banda, hi veiem el to sarcàstic de Verdaguer pel fet de dirigir-se als seus enemics dient-los "amadíssims"; i d'altra banda, els pregunta obertament si volen continuar essent els seus adversaris, atès que, com hem dit abans i veurem a continuació, les crítiques dels enemics el condueixen a la glòria. Els diu "[...] Lo bé que m'heu fet és gran; / de genolls a vostres plantes / jo us ne dono grans mercès; / Déu vos ne done la paga." (v. 11-14). Tanmateix, si bé és cert que l'esperit franciscà ens du a entendre que Verdaguer podria agrair de manera sincera les persones que el critiquen, el to sarcàstic del poema podria denotar un agraïment irònic, sobretot tenint present el to que usa a *En defensa pròpia*.

El 2 maig de l'any 1893, Verdaguer va ser expulsat del palau Moja i de camí a la Gleva, dolgut, va escriure el poema "Al món" en el qual es dirigeix directament al marquès de Comillas. "Al món" és un dels poemes més paradigmàtics d'aquest bloc atès que descriu de manera prou explícita un passatge crític del "cas" Verdaguer.

En tos palaus mon esperit hi plora
no nasquí per cantar en gàbia d'or;
de tes ciutats cuita a llançar-me fora;
lo bon Jesús m'acollirà en son cor. (v. 1-4)

En aquest fragment, Verdaguer acusa directament el marquès d’haver-lo fet fora del palau on vivia i desterrar-lo de Barcelona, obligant-lo a ingressar a la Gleva després de tant de temps vivint-hi. Aquesta situació l’entristeix i és per aquest motiu que el seu “esperit hi plora”. A més, el temps d’estada al Palau va ser també per al poeta el període en què va conrear èxits, fama i fortuna i és per aquest motiu que “l’anomena la gàbia d’or”. Tanmateix, té el consol de saber que allà on vagi serà acollit per Jesús.

Tot lo que tinc en tots encants pots vendre:
no m’enduc res del teu bagatge trist;
de trobador la cítara em pots pendre
no em prendràs, no, la Creu de Jesucrist. (v. 5-8)

Aquesta estrofa resumeix l’actitud de Verdaguer a *Flors del Calvari* respecte als seus calumniadors, atès que és capaç de perdre-ho tot, de deixar-se prendre inclús el que és més important per a un poeta, la poesia, perquè la darrera cosa que li queda i la única cosa que s’estima és la creu de Jesucrist.

Si et faig nosa en la vall, tindrè la serra:
més enfora em voldries desterrar?
Si m’arribes a traure a ma terra,
me resta el cel encara per volar. (v. 9-12)

Per últim, Verdaguer critica el marquès per la manera d’haver-lo foragitat del palau i ironitza amb la llunyania del desterrament.

A principis de setembre de 1894, Simona Aparicio, serventa de la família Duran, i possiblement influïda pel bisbe Morgades, calumnia Verdaguer. El poeta de Folgueroles, que s’havia escapat de la Gleva i es trobava a Barcelona, a casa de la família Duran, va escriure el poema “A un detractor”. Aquest poema segueix el mateix binomi que els poemes anteriors: la fe i les crítiques. En aquest cas, sembla apunta directament a Aparicio dient “Calumnia, detractor, / ta llengua de glavi esmola” (v. 1-2). Però de nou, acaba el poema manifestant que les crítiques l’apropen a Déu perquè la tribulació i el patiment és el camí de Jesucrist i per tant, els insults i les infàmies són un esglaó en la pujada celestial “una perla és cada insult, / un diamant cada afronta” (v. 13-14).

Un dels motius que més afligien l’ànima de Jacint Verdaguer era la traïció de les persones properes, com els seus cosins Narcís Verdaguer i Joan Güell o el seu amic Jaume Collell. Aquesta ràbia comporta un canvi de to en la lírica del poeta que es mostra més agressiu i

menys complaent. El 6 de març de l'any 1894, Verdaguer va rebre la carta del bisbe Morgades que convidava el poeta a tancar-se a la Casa-Asil de capellans de Vic per guarir-se dels seus problemes de salut mental. "A mos defensors", malgrat no tenir una data precisa, pel contingut del poema, podem deduir que va ser escrit uns dies després de rebre la carta del bisbe. En primer lloc, perquè es dirigeix a les persones que l'han traït i que el tracten de boig: "Qui em motejava de brètol, / qui de ximple i trastocat; / aquest me dóna l'espatlla, / aquell altre em gira el cap; / los que ahir em feien l'aleta / avui m'aguissen los cans." (v. 5-10). I en segon lloc, perquè hi fa una referència directa a la Casa-Asil: "Les portes on ne demano / d'una a una veig tancar, / sinó la del manicomi / que s'obre de bat a bat!" (v. 13-16).

El 23 de juliol de l'any 1895, després d'haver fugit de la Gleva i haver-se refugiat a Barcelona, al pis de la família Duran, Jacint Verdaguer va rebre la suspensió *a divinis* que privava el poeta de dir missa. El 12 d'octubre d'aquell mateix any va escriure "Lo calze i l'arpa".⁹ En aquest poema parla de les persones que li han prohibit dir missa i del refugi que li comporta la poesia en els moments més difícils de la seva vida. En aquest poema hi ha una personificació del dolor i hi apareixen els símbols més característics de *FdC*. D'aquesta manera podem identificar l'arpa com a metàfora de la poesia i el calze com a metàfora de les seves tasques eclesiàstiques. Denuncia que les autoritats, en aquest cas, el bisbe Morgades li ha prohibit dir missa i que, voldria inclús, silenciar-lo.

[...]
Qui sia tan feliç
als hòmens no els agrada;
[...]
M'han pres lo calze d'or
i em volen prendre l'arpa
[...]

A la darrera estrofa del poema, Verdaguer accepta, inclús, no poder dir missa, però suplica, al menys, que no el callin i li permetin seguir escrivint poesia, ja que aquesta és per al poeta el mecanisme pel qual pot afligir el dolor de l'ànima.

Quedeu's-e el calze d'or,
però deixeu-me l'arpa;

⁹ En un dels manuscrits previs a l'edició, al costat del poema "Lo calze i l'arpa" hi ha una anotació en llapis de l'autor amb el possible títol de "¡Sense missa!". Vegeu M. A Verdaguer, *Flors del Calvari*. Verdaguer Edicions, 2015, p. 256.

deixeu-me-la tocar
postrats als peus de l'ara,
mentres begau lo Vi
de la sarment sagrada
voltats de llum i encens
dels àngels en la taula. (v. 29-36)

Un altre exemple del desconsol que sentia Verdaguer per la traïció que vivia el trobem a “Com vós”. En aquesta es compara amb el Messies i amb l'abandonament que va viure Jesús per part d'alguns dels seus apòstols abans de morir.

Sens terrenal conhort en ma agonia,
d'amics i parents abandonat,
abandonat com Vós morir voldria
amb vostra Creu dolcíssima abraçat. (v. 5-10)

Altres poemes que també són especialment representatius d'aquest bloc són: “Brescant”, “A un pobre”, “Com alço sovint los ulls...”, “Mon castell”, “Al món”, “Benvinguts”, “Tot sia per Déu” o “L'escala” i els poemes LIV, LVI, XCI, C o CXX de *Flors de Miracruz*.

3.3.2 El consol de l'ànima

Cal recordar que el subtítol del llibre és “Llibre de consols” és a dir, un volum que, a partir de la poesia, cerca el consol no només dels lectors sinó també per a ell mateix. El poeta, com a escriptor i mossèn, considera que la pròpia paraula pot donar el consol a les persones que el llegeixen de manera que, al pròleg diu que “En lo món hi ha tantes pobres ànimes que porten la Creu i més grossa que la teva i no tenen lo goig de saber-la cantar!”. Només és el poeta qui pot cantar-les per afligir el dolor.

FdM-LVIII
Qui plora sos mals augmenta,
qui canta sos mals espanta;
doncs jo que els vull espantar
sempre estic canta que canta.

Com ja s'ha explicat, a *Flors del Calvari* el poeta expressa el patiment i el dolor del tràngol pel que passa però també deixa palès els seus principis cristians que, units amb la poesia, són el remei per al mal de l'ànima. En aquest sentit, Verdaguer també canta a

l'esperança cristiana amb l'objectiu d'assolir el cel des de l'aflicció de l'esperit i, per tant, d'assumir un *modus vivendi* acord amb els principis cristians i la lectura de les poesies cantades.

Recordem que hi ha dos poemes que embolcallen el pròleg i que obren l'obra, "A Jesús coronat d'espines" i "L'arpa". De la mateixa manera que "A Jesús coronat d'espines", com ja he dit, fa referència directa als calumniadors, "l'Arpa" resumeix la necessitat del poeta per trobar el consol des de la poesia i abocant al símbol de la Creu i l'Arpa, ja explicat anteriorment.

"La Pedregada" és un dels poemes més paradigmàtics d'aquest bloc. Amb data el 8 de setembre de 1895, dos anys després que esclatés el calvari, Verdaguer va escriure aquest poema mesos abans de la publicació del volum i es va publicar dins l'opuscle *Mosén Jacinto Verdaguer. En defensa pròpia. Colección de cartas a El Noticiero y a La Publicidad*. Amb la perspectiva futura del que havia viscut, "La Pedregada" exemplifica l'anhel del poeta d'aprofitar les males experiències viscudes en elements que l'apropen al cel. De manera que, aquest poema escenifica perfectament el ressentiment de Jacint Verdaguer en els poemes de *FdC*. Els primers versos del poema contextualitzen les circumstàncies del mossèn, on parla de les calumnies i dels "improperis" que s'han dit d'ell, assumint que la situació que ha viscut "la tempesta" ha estat "forta".

Forta ha sigut la tempesta
que ha caigut sobre el meu cap
d'improperi i d'afrontes
i de pedres a mig raig. (v. 1-4)

La tercera estrofa de "La Pedregada" és de les més explícites de *Flors del Calvari* pel que fa l'ús de les imatges de flors per a assolir la pau anímica. El poeta s'exposa a les crítiques i les abraça perquè aquestes li produeixen dolor, un patiment que el poeta utilitza per apropar-se a Déu.

Llavors a qui m'apedrega
jo diguí: - Déu vos ho pac.
Més, ja que així em feu gala,
tirau més pedres, tirau:
tirau-me'n de pedres fines,
de perles i diamants:
de lliris, clavells i roses

encara en caben al ram
 que de nostra amor espera
 Jesucrist crucificat-. (v. 17-26)

Veiem que Verdaguer fins i tot anima a les persones que li volen mal a continuar “tirant-li pedres” perquè aquestes pedres les convertirà en flors, és a dir, en poesia. En aquests versos es constata, explícitament, la manera de Verdaguer d’afrontar la seva tragèdia a partir del poder catàrtic de la poesia mística. En aquest sentit, trobem molts versos que abracen el dolor per, paradoxalment, apaivagar el dolor de l'ànima. A “Sum Vermis”, Verdaguer assoleix el punt àlgid de la catarsi del dolor humà. En aquest poema Jacint Verdaguer s’entrega a Déu i continua abraçant el dolor sense renunciar a parlar clarament dels calumniadors.

Veniu a mi, congoixes del martiri,
 veniu ho creus, mon or i ma fortuna,
 ornau mon front, engalonau mos braços.
 Veniu, llores i palmes del Calvari,
 Si em sou aspres avui, abans de gaire
 a vostre ombriu me serà dolç l’asseure’m.
 Espina del dolor, vine a punyir-mem
 cuita a abrigar-me amb ton mantell, oh injúria;
 calúmnia al meu voltant tos llots apila,
 misèria, vine’m a portar lo ròssec. (v. 21-30)

El poeta cedeix a la humiliació i se sotmet als desitjos de Déu: “Voldria ser quelcom per oferir-vos, / però Vós me voleu petit e inútil, / de glòria despullat i de prestigi. / Feu de mi lo que us plàcia, fulla seca [...]” (v. 8-11). “L’autodenigració arriba a l’extrem de negar-se, fins i tot, la dignitat d’agenollar-se als seus peus, situació en què el trobàvem al començament del poema.” (Santanach 81: 2016). A “El cuc que esdevingué crisàlide”, on Joan Santanach analitza detalladament el poema Sum Vermis”, apunta que “el poeta s’humilia als peus de Déu i expressa la seva petitesa. És un «no-res perdut dintre l’abisme», com afirma al v. 3 citant un altre salm de súplica, el 130 (129) («Des de l’abisme et crido, Senyor»)). Inclús s’infligeix una autopunió per haver participat del mal mundà i des de la desesperació del jo poètic s’entrega a Déu.

Veieu-me aquí, Senyor, a vostres plantes,
 despullat de tot bé, malalt i pobre,

de mon no-res perdut dintre l'abisme.

Cuc de terra vil, per una estona

he vingut a la cendra a arrossegar-me. (v. 1-5)

La voluntat de trobar el consol neix de l'esperança d'assolir la unió amb l'ésser diví després de la mort. Des d'aquesta intenció s'expressa al poema "Esperança" en referència als moments de crisi que vivia: "Lo jonc més humil, quan ve la riuada, / diu als altres joncs: - Deixem-la passar; / ajupim-nos tots; quan serà passada, / nostre capciró tornarem a alçar-." (v. 1-4). La "riuada" com a metàfora dels moments complicats que travessava el poeta cal deixar-la passar per alçar-se de nou, així doncs el poeta presenta esperança en un futur millor. Un dels motius de crisi del poeta era els deutes que l'ofegaven. A la segona estrofa d'aquest mateix poema, podria haver-hi una referència eufemística i al·legòrica a aquests deutes.

Ara ve l'hivern que els arbres despulla;

l'olivera diu: - Deixem-lo venir;

darrere ve el marc carregat de fulla

i els troncs despullats tornarà a vestir. (v. 5-8)

Si bé és cert que només és una interpretació, la nuesa dels arbres podria fer referència als problemes financers del poeta. Des d'una comparació l'arbre seria el poeta, l'hivern els deutes i les fulles serien els diners. En qualsevol cas, Verdaguer continua mostrant-se optimista "els troncs despullats tornarà a vestir" i cerca el consol a la tercera estrofa assumint que cal patir a la Terra per aconseguir una plaça al cel.

En aquesta cerca del consol, Verdaguer considera que la mort és el camí per assolir-la. L'esperit defalleix i l'home implora la mort a "[Com alço més sovint los ulls al cel]" (22 de febrer de 1895). En aquest poema, el poeta considera que la mort seria beneficiosa no només per a l'aflicció del dolor de l'ànima sinó també per a les persones que li volen mal i l'han difamat "Arranqueu-me'n, Senyor; de soca a arrel / i feu contents als qui m'han fet la guerra. / Fent-los contents a ells me'n feu a mi / que desitjo passar a millor vida" (v. 3-6). Amb aquests versos reflecteix la gran tribulació que l'envaïa i, sobretot, la idea que les persones que estaven en contra seu li desitjaven fins i tot la mort. La mort és, de tots els mals, el definitiu tanmateix, abans de la mort el poeta ha de passar per les ferides que li provocaran el traspàs. A "Feriu", per exemple, veiem que el poeta acusa a més d'una circumstància que li torba l'esperit però, en aquest cas, no s'entrega a Déu sinó que el fa responsable de les ferides, unes nafres que li provoquen "un patiment que l'ha de

conduir vers la salvació, de manera que l'aspresa inicial acabarà convertint-se en dolçor".
(Santanach 2010: 82)

Encara no se't clou una ferida,
pobre cor meu, una altra en veus obrir;
mes, resignat escolta a Déu que et crida:
«Quan jo feresc és per millor guarir» (v. 1-4)

“Lo colp” també reflecteix el moment vital de Verdaguer des de la culpa que sentí el poeta i responsabilitzant a Déu de la situació que viu. Evidentment, quan Verdaguer responsabilitza a Déu no ho fa en un sentit negatiu ni d'acusació sinó com a persona que és esclava de la voluntat de l'ésser diví i que per tant, s'ha de sotmetre als desitjos del Senyor. D'aquesta manera, “Lo món me creia feliç, / l'enveja em feia la gala / mes jo perdia el cantar / com l'hivern la calàndria” (v. 1-4), l'autor de *l'Atlàntida* se sap posseïdor d'una vida privilegiada, amb fama i reconeixement però, alhora, “perdia el cantar”. En el camí cap al consol de l'ànima personal del poeta, aquest necessita manifestar el seu estat d'ànim des de la poesia més planyívola. S'expressa en aquest sentit a “Caramelles” o “Contrició”. En versos d'aquest segon, “Davant de Jesús en Creu / avergonyit jo plorava, / veient passar mos pecats / com exèrcit de fantasmes” (v. 1-4), Verdaguer sent penediment pels pecats que presumptament ha comès i que li afligeixen l'esperit i la pau de l'ànima. En aquesta mateixa línia camina “Perdó”, on el poeta assumeix la culpa i es disculpa a Déu “Perdó, mon Déu, perdó.” Dels seus pecats que ha comès en vida i que l'han portat a una situació desfavorable. En aquest poema, assumeix un dels principis catòlics present al Pare Nostre (“i perdoneu les nostres culpes, així com nosaltres perdonem els nostres deutors”), en què reclama el perdó per a les persones que actuen malament.

Perdó per qui murmura,
per qui renega i jura,
i amb tanta pertinàcia
rebutja vostra gràcia.
De qui no us aprecia,
més ai!, de qui us odia,
tingueu-ne compassió:
Perdó, mon Déu, perdó. (v. 25-31)

“Perdó” és doncs, un poema paradigmàtic del consol perquè implora, explícitament, el consol propi “Perdó per cada vici / amb que us he dat suplici: / perdó per ma peresa, / per ma repropiesa / per ma rebel·lió” (v. 3-7) i, a l’estrofa anterior, el consol no només dels lectors sinó també de les persones que li tenien animadversió. Per tant, hi veiem reflectit els tres tipus de consols als quals es refereix M. Àngels Verdaguer a l’Estudi preliminar de *Flors del Calvari*, el consol a altri; el consol propi i el “consol futur”.

En qualsevol cas, a *Flors del Calvari* Verdaguer expressa la seva voluntat d’unir-se a Déu des del patiment per afligir el dolor que, en la vida mundana, li compungeix l’ànima. El consol del mossèn rau en poder cantar la poesia que neix del sofriment i que, com a poeta, té el privilegi i la responsabilitat de conrear. Amb tot, Jacint Verdaguer escriu amb el misticisme d’*Idil·lis i cants místics* però amb un to contundent i abrupte amb elements que no dissimulen el moment tràgic que vivia quan escrivia els poemes.

Altres poemes que també són especialment representatius d’aquest bloc són: “[Era mon cos una llaga]” en que el poeta procura complaure’s des del misticisme, el dolor i la passió per Crist; “[Del consol l’aigua divina]”, “A les abelles”, “Jo vostra escarpa i martell” en que el poeta s’entrega a Jesús quan li diu “feu de mi lo que vullau (v. 6); “Mon castell”, “No em deixeu caure”, “Per caritat”, “L’escala”, “Aviat”, “Lo calze i l’arpa” o “Penes dolces” en el qual Verdaguer presenta l’amor i el dolor com un binomi indestriable per assolir la pau de l’ànima.

3.4.3 Sobre la poesia del jo

És difícil trobar poesies que només facin referència a la poesia atès que Verdaguer a *Flors del Calvari*, no parla del fet poètic en si sinó que se serveix del mateix per assolir altres metes. És per aquest motiu, que molts dels poemes que podríem comentar ja apareixen d’alguna manera en els altres blocs.

En el pròleg, Verdaguer explica que el subjecte objectiu del llibre és ell mateix. Deixa palesa l’autopoetització “per aconhortar-me’n, vaig provar de convertir les meves penúries en cançons, ja que l’assaig m’havia sortit bé; qui canta, sos mals espanta. Des de llavors a aquell que em venia a donar càstig, li feia pagar amb una tirada de versos”. Com ja hem vist, la poesia neix del dolor i és el remei pel mal d’ànima i, sovint és representada per l’arpa. “La poesia és el consol en moments clau. És el mateix mite romàntic de la poesia (i del poeta), però aquí reblat amb el dolor com a font de la

poesia”(M. A. Verdaguer 2015: 73). Indubtablement, el moment en el qual Verdaguer escriu les poesies, li és impossible no subjugar la poesia al seu jo-poètic. D’aquesta manera, Mossèn Cinto usa la poesia com a refugi de l’ànima. Un exemple clar d’aquest fet és la poesia “Lo calze i l’arpa”, que ja he comentat prèviament.

En aquell moment de crisi absoluta en la vida del poeta, Verdaguer a fi i efecte de consolar la seva ànima ferida, defensar-se de les acusacions i, en definitiva, expressar-se, escriu els poemes de *Flors del Calvari*. Així, la poesia, juntament amb els articles periodístics, es converteix també en l’arma de Verdaguer per donar resposta a les circumstàncies que l’envoltaven, per tant, hi ha una instrumentalització de la poesia i del fet poètic.

FDM – II

Al bescanvi de Jesús
jo descanvio les meves penes
les descanvio amb cançons
per adormir les agenes.

El poeta de Folgueroles, conscient de la seva transcendència dedica a la poesia algunes peces. En primer lloc, conscient d’aquest fet, Verdaguer inclou al volum “Vora la mar”, un poema que va escriure tretze anys abans de publicar *Flors del Calvari* en un moment en que augurava, malgrat gaudir del seu punt àlgid de producció literària, una gran crisi personal i poètica. Si bé és cert que la poesia és el consol en els moments claus, Verdaguer l’any 1893 la sabia efímera i finita.

Poemes, ai!, que foren una estona
Joguina d’infantons,
Petxines que un instant surten de l’ona
per retornar al fons. (v. 17-20)
[...]
Per què escriure més versos en l’arena?
Platja del mar dels cels,
quan serà que en ta pàgina serena
los escriure amb estels? (v. 37-40)

Tanmateix, aquesta concepció de l’engany de la creació literària contrasta amb la tònica general de la necessitat vital d’escriure poesia com a resposta a les tribulacions. D’una poesia transcendent amb anhel religiós que camina entre el món mundà i el celestial. Recordem que a Verdaguer es va rebel·lar contra els *status quo* clerical i que la resposta va ser el desprestigi de les tasques eclesiàstiques del poeta, de manera que l’únic recurs

vàlid, de cara el públic, era la poesia. En aquesta exposició del jo-poètic, Verdaguer no pot amagar l'agressivitat lírica i es procura de la mística teologia per alleugerir el to de les poesies. N'és un exemple, "Qui d'eix món avorrible se desterra..." on el poeta parla del desterrament del món, que podria equivaldre al l'aïllament que vivia el poeta, però que se suavitza amb les referències a Jesús, el Senyor o l'àngel; o com ho fa a "[A captar jo me n'aní]"

A "Mon castell" el poeta, des del jo poètic més esperançat, demostra la seva capacitat de resiliència i superació. En primer lloc, el poeta reconeix viure una situació social i espiritualment privilegiada atès que situa el seu "castell d'esperança" molt amunt, tot i que el fet de gaudir d'aquest privilegi en un món terrenal esdevé estèril ja que el "vent" li ho enderroca tot. Per tant, la glòria a la terra és un èxit inútil i poc valuós.

Lo castell de ma esperança
molt alt l'havia aixecat,
mes era sobre terra
i el vent me l'ha enderrocant. (v 1-4)

El poeta, presenta el cel com el lloc idoni on, com afirma Jordi Plens, "parlant amb mística supèrbia" (Plens 1995: 261) pot tornar a construir un castell d'esperança que, havent nascut del dolor, serà més ferm.

3.4.4 Altres inquietuds

La complexitat de l'obra poètica del mossèn de Folgueroles no ens permet encasellar els poemes en una única temàtica concreta, sobretot tenint present que l'objectiu del fet poètic no és tant estètic com espiritual. Tot i així, hi ha algunes poesies que funcionen amb una temàtica que s'allunya dels blocs temàtics genèrics.

N'és un exemple "Gotes de bàlsam", en el qual el poeta s'atura en el transcurs del seu calvari per reflexionar sobre l'inevitable pas del temps, la decadència humana i el dol en la pèrdua d'éssers estimats que, amb el temps, se'n van.

En un moment de fama i glòria, Verdaguer també escriu "Pobresa". Malgrat podríem pensar que fa referència als deutes que l'ofegaven, Jacint Verdaguer respon al principi cristià d'austeritat i pobresa del qual n'era devot atesa la seva condició de mossèn. En

aquest poema, el poeta renuncia voluntàriament a les seves riqueses i “corones” per viure en la pobresa per apropar-se a Déu.

3.4 *Flors del Calvari* i *En defensa pròpia*: dues cares d’una mateixa moneda

3.4.1 Un recull d’articles: *En defensa pròpia*

En defensa pròpia és una recopilació d’articles vindicatius del poeta publicats a la premsa de Barcelona en dues sèries (una primera l’any 1895, coincidint amb la de publicació de *Flors del Calvari* i una posterior l’any 1897) per donar la seva versió del successos que duen al marquès de Comillas a expulsar-lo del Palau Moja, la reclusió a la Gleva, els problemes amb el bisbe Morgades que intentava ingressar-lo com a dement amb la conseqüent suspensió *in divinis* i, tota la campanya orquestrada entre el bisbe de Vic amb l’ajuda dels seus cosins per desprestigiar-los i arruïnar-lo.

El 17 de juny de 1895 M. Cinto publica a *El Noticiero Universal* el “Comunicat” que dicta les línies del que seran el seguit d’articles que posteriorment esdevindran part de l’obra. Malgrat que aquesta publicació va esdevenir un escàndol en el si de la societat catalana, “la situació no es va decantar a favor de Verdaguer. No hi va haver un moviment general de suport; amb prou feines l’interès d’alguns amics i parents” (Plans 2012: 86). De fet, ni el mateix diari *El Noticiero* va posicionar-se a favor del poeta i Verdaguer va haver de buscar noves fonts de publicació per a poder-se defensar.

Posteriorment, entre el 6 d’agost i l’1 de setembre del mateix any, a *La Publicidad*, un periòdic anticlerical, s’hi publiquen onze articles amb la rúbrica *Un sacerdot calumniat*, on Jacint Verdaguer, es defensa i critica l’abús del poder eclesiàstic i econòmic. Per descomptat, podem etiquetar d’arriscada l’estratègia de Verdaguer atès que ell, un sacerdot conegut i respectat s’havia posicionat contra l’Església. A la tardor del mateix any, l’editorial l’Avenç aplega el “Comunicat”, els onze articles i quatre cartes més que, revisats per l’autor i acompanyats d’una traducció al castellà, sota el títol *Mossèn Jacinto Verdaguer en defensa pròpia*. Com a conseqüència, com hem assenyalat, va ser que el Bisbe Morgades el va suspendre *a divinis*, i per tant, no podria dir missa.

Dos anys més tard, l’any 1897, la situació continuava essent dramàtica pel poeta de Catalunya i entre el 5 d’agost i el 21 de setembre es publica a *La Publicidad* i a *La opinión*, la segona sèrie. En aquesta segona sèrie, el poeta publica fins a vint-i-sis articles amb

crítiques punyents al bisbe de Vic per l'incompliment de la promesa d'aixecar la suspensió *a divinis*. La fi del conflicte amb el bisbe arxiva aquest volum que no es publica fins anys després de la mort de Verdaguer.

3.4.2 *Flors del Calvari* i *En defensa pròpia*

Un sacerdot calumniat que fou la primera sèrie d'articles de *En defensa pròpia* va ser publicat només dos mesos més tard que la data editorial de *Flors del Calvari*. Aquesta poca distància entre les publicacions, segons Isidor Cònsul “demostra dues coses: el bon moment creatiu pel qual passava Verdaguer i fins a quin punt les cantelludes circumstàncies biogràfiques havien influït en el tram i evolució de la seva obra” (Cònsul 1995: 76)

Morfològicament, és irrefutable que *FdC* i *En defensa pròpia* són diferents, per bé que temàticament (inclús vitalment) ambdues beuen de la mateixa font: el consol i la defensa per part del poeta de Folgueroles. La necessitat de Jacint Verdaguer de donar una resposta davant de l'opinió pública que el calumniava té com a resultat les dues obres que ens ocupen. *En defensa pròpia* lluny de la eufemística manera de presentar els fets a *Flors del Calvari*, no refusa citar amb noms i cognoms les persones que li volen mal, una pràctica que no duu a terme en la forma lírica de l'obra del consol. Així doncs, *En defensa pròpia* i sobretot en els primer articles que es publiquen a *La Publicidad* s'usa un llenguatge periodístic, una prosa narrativa i segmentada dels fets repleta d'arguments i dramatisme.

Les dues obres coetànies ens permeten fer una lectura paral·lela per establir els punts comuns que les basteixen. A vegades, inclús a *En defensa pròpia* trobem cites de *Flors del Calvari*. És el cas, per exemple, de l'article V d'*Un sacerdot calumniat* i el poema “No em deixeu caure”. En aquest article Verdaguer denuncia el tractament del marquès de Comillas i finalitza el text amb el vers 1 i 4 del poema “No em deixeu caure” de *Flors del Calvari*.

De gran pujada, ve gran baixada;
jo al cim de l'arbre m'era enfilat,
mes fou per caure de més alçada;
qui més alt puja de més al cau. (v. 1-4)

Un altre tema recurrent en totes dues obres és l'assumpció de l'esperit franciscà com a un estil de vida irrefutable. La forma però d'assumir aquesta manera de viure es veu

reflectida de manera diferent en les dues obres. A *Flors del Calvari*, en alguns supòsits, el poeta eufemísticament canta el mateix que denuncia als articles de *En defensa pròpia*. És el cas dels poemes “Per caritat”, “Pobresa” i sobretot el poema “Lo calze i l’arpa” amb l’article “VII - On és, la caritat?” d’*Un sacerdot perseguit*. En aquest article cita quatre versos del poema “Lo calze i l’arpa”. Ara bé, al poema hi ha una autopoetització (el jo-poètic) i en canvi l’article és una apologia de la caritat com a estil de vida a adoptar en contraposició a les persones que li volen mal i que, en conseqüència no segueixen el model franciscà. Els versos són els següents:

M’han pres lo calze d’or
a on ma set s’apaga
la set d’amor diví
que abrusa la meva ànima (v. 16-20)

Flors del Calvari, *En defensa pròpia* i *Sant Francesc*¹⁰, “reflecteixen l’abast de la seva crisi i tragèdia personal [...] Situen Verdaguer al centre d’un subtilíssim joc de miralls” (Cònsul 1995: 86). El 26 de maig de 1893, Verdaguer ingressa a la Gleba després d’una conversa amb el marquès de Comillas i el bisbe de Vic. La reacció del poeta queda reflectida a les dues obres que ens ocupen i, si bé és cert que, la forma de cada obra obliga a una producció diferent en el tractament del text el to de frustració i desengany és el mateix en *Flors del Calvari* i *En defensa pròpia*, i inclús utilitza el mateix lèxic. “Lo marquès de Comillas, tan caritatiu i tan bo, m’havia fet desterrar. Volia proves de que jo no estava bé del cap? Se m’havia mig tancat en lo santuari de la Gleba, a on he estat dos anys, fent lo sord i el mut, com si fos realment culpable...” (Plans 2012: 181). De la mateixa manera, a “Al món” de *FdC* s’expressa de la següent manera:

En tos palaus mon esperit hi plora,
no nasquí per cantar en gàbia d’or;
de tes ciutats cuita a llançar-me fora;
lo bon Jesús m’acollirà en son cor.

[...]

Si et faig nosa en la vall, tindrè la serra
més enfora em voldries desterrar?
Si m’arribes a traure de ma terra,

¹⁰ *Sant Francesc* és una obra anterior a *Flors del Calvari*, que es vincula a un projecte iniciat l’any 1882 en motiu del setè centenari de Sant Francesc d’Assís.

me resta el cel encara per volar.

Amb tot, en el zenit dolor i patiment del poeta, la primavera i estiu de 1895, en el clímax del “drama Verdaguer”, angoixat i amb una necessitat imperiosa de provar que el món és una mentida i que la única salvació és Déu, escriu en una primera instància *Sant Francesc*, però sobretot *Flors del Calvari* i *En defensa pròpia*.

4.- Conclusions

L'objecte d'aquest treball ha estat trobar els elements autobiogràfics de Jacint Verdaguer a *Flors del Calvari* i dividir-los en blocs temàtics que ajudin a entendre l'obra poètica escrita en els moments més crítics de la seva vida.

En primer lloc, ha calgut fer un breu repàs a la biografia del poeta de Folgueroles durant els anys de crisi, no només per prendre consciència objectiva dels fets que va viure, sinó, sobretot, per entendre com Verdaguer se sentia respecte a aquest en el moment d'escriure *Flors del Calvari*. En aquest breu repàs als fets succeïts hem vist que la vida de Verdaguer va passar d'un punt àlgid de popularitat, fama, èxit a l'ostracisme. Les relacions amb els cercles de l'exorcisme, la relació amb la família Duran i els deutes econòmics que arrossegava, i la conseqüent suspensió *a divinis*, juntament a una actitud rebel davant de l'*establishment* van provocar els conflictes que el van allunyar de la vida pública. Així doncs, de l'expulsió del Palau Moja del marquès de Comillas i la reclusió forçada a la Gleba per ordre del bisbe de Vic, Josep Morgades, juntament amb les calumnies de Simona Aparicio i el posicionament dels seus amics del bàndol contrari, neix el dolor de l'ànima del poeta que provoca el conreu de les poesies de *Flors del Calvari*.

Seguidament i després de fer una presentació del volum que ens ocupa es repassa el pròleg de l'autor, en el qual el mateix Verdaguer explica l'objectiu de l'obra i els motius que l'han impulsat a escriure-la; i els símbols que utilitza en les poesies, a fi i efecte de facilitar l'anàlisi poètica, hi ha la divisió en blocs temàtics de les obres de *Flors del Calvari*. En primer lloc, hi ha un bloc dedicat a les poesies que fan referència de manera, més o menys explícita, a les persones que calumniaren Verdaguer. En aquest bloc el poeta, malgrat escriure des del ressentiment, no es presenta venjatiu sinó que, en general, encoratja els seus calumniadors a continuar perquè del dolor que li provoquen el poeta en treu les poesies que l'apropen a Déu. Així doncs, seguint el principi evangèlic de posar l'altra galta, Verdaguer en lloc de denunciar-los obertament, s'apiada d'ells de la mateixa manera que Jesús ho feia dels seus enemics. Si bé és cert que els poemes tenen un punt

místic, semblant a les poesies de *Idil·lis i cants místics*, el to contundent a *Flors del Calvari* no amaguen el jo poètic d'un autor en crisi. És per aquest motiu que poemes com “Al món”, “A mos bescantadors” o “A un detractor” van explícitament dirigits a personatges que li volien mal, i s’hi dirigeixen des de la subtileza de la poesia però sense dissimular la pena i ràbia contra les persones que el difamaven.

El segon bloc temàtic agrupa els poemes que fan referència al consol de l'ànima i com Verdaguer gestiona la crisi vital que passava des de la poesia i amb voluntat de treballar-la perquè aquesta esdevingui un solució per alleugerir el dolor de l'esperit. Verdaguer, no només procura el seu consol propi, d'una ànima afligida i ferida per les circumstàncies de la seva tragèdia, sinó que també escriu poesies que puguin consolar les ànimes de les persones que les llegeixin; poesies gens rancunioses que s'apoderin de dels sentiments dels seus detractors perquè els ajudi a trobar la pau espiritual i, poesies que cerquen el consol futur que, segons Verdaguer, s'apropa a la mort i, per tant, a la unió amb Déu. Això no vol dir que Verdaguer tingués una tendència suïcida, sinó que, en la cerca d'aquest consol de l'ànima l'ataràxia i el fi de les tribulacions només es pot donar en un ambient celestial i no en el mundà, de manera que amb la poesia hi ha l'esperança dels cristians per assolir el cel. En aquest bloc trobem poesies que parlen des de la catarsi del poeta com a “Sum Vermis” o poesies en què l'esperit del poeta defalleix fins a desitjar la mort; o poesies que apel·len a l'esperança futura de trobar el cel a “Esperança” o poesies que aboquen a la mística i a la capacitat de resiliència de l'ànima a “Lo colp”.

El tercer bloc és fàcilment intercanviable amb el segon, atès que la poesia del jo, no s'allunya gaire de l'objectiu del jo poètic per afligir el dolor de l'ànima. Aquest apartat contempla aquelles poesies on el poeta, de manera més explícita, ens mostra la poesia com un refugi del jo interior i com instrumentalitza la poesia per, en definitiva, sobreviure. L'exemple més paradigmàtic és “L'arpa” en que l'autor presenta els símbols més utilitzats en el volum per exposar que del seu propi dolor (La Creu), en farà poesies (l'Arpa). A més, el poeta es mostra com a un ésser de moralitat superior perquè pot cantar les cançons que naixen del dolor i apropar-se i apropar la gent a Déu.

Per últim, he relacionat *Flors del Calvari* amb la seva obra coetània i homòloga en termes temàtics *En defensa pròpia*. Per fer-ho ha calgut, en primer lloc, fer una presentació del llibre *En defensa pròpia* que no ha requerit de context perquè s'emmarca en el mateix moment que *Flors del Calvari* i, per tant, només s'han precisat les fases i la manera en que es va publicar aquesta obra, des dels articles a la premsa fins a la publicació

pròpiament del volum. Ara bé, el més important ha estat els ponts teixits entre els punts comuns de les dues obres, *Flors del Calvari* i *En defensa pròpia*, atès que queda palès que lluny de la diferència formal entre la poesia i la prosa, ambdues fan referència al mateix des d'una estètica diferent. Probablement, malgrat ser dues obres independents, cadascuna amb les seves característiques pròpies, no és descabellat afirmar que ambdues s'entenen millor juntes. Amb la lectura de les dues obres és fàcil apropar-se als sentiments i estat d'ànim del poeta durant el seu calvari.

Amb tot, *Flors del Calvari* és un intens recorregut poètic pel moment més crític de la vida del, per a molts considerat, el poeta de Catalunya.

5.- Bibliografia

- BERNAL, M. Carme; VERDAGUER, M. Àngels. “Del vers al poema, a propòsit de Roser de tot l’any i Flors del Calvari”. *Anuari Verdaguer*, núm. 14 (2006), p. 203-232.
- CAMPS, Josep. “Les propostes literàries de la Renaixença: entre la tradició i la modernitat”. A: *La Renaixença*. Barcelona. UOC. 2014.
- CÒNSUL, Isidor. “1895, tres llibres en dansa: *Flors del Calvari*, *Sant Francesc*, *En defensa pròpia*”, *Anuari Verdaguer*, núm. 9 (1995), p. 75-87.
- DOMINGO, Josep M. “Renaixença i literatura catalana 1859-1893”. En: Cassany, Enric i Domingo, Josep M.. *Història de la literatura Catalana, vol. V Literatura contemporània I. El Vuit-cents*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona, 2018, p. 153-198.
- GÜELL, Lluís Maria (Director). *L’Enigma Verdaguer*. Diagonal Televisió, TV3 i RTVE, 2019
- MOLAS, Joaquim. *Llegir Verdaguer*. Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2014.
- MONTOLIU, Manuel de. *Manual d’història crítica de la literatura catalana moderna.*” *Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana*. Barcelona, Editora Nacional, 1922.
- PERARNAU, Dolors. “Jacint Verdaguer o la crucifixió de la paraula.” *Anuari Verdaguer*, núm. 26 (2018), p. 275-295.
- PESSARRODONA, Marta; GAROLERA, Narcís. *Jacint Verdaguer. Una biografia*. Barcelona, Quaderns Crema, 2016.
- PINYOL, Ramon; SANTANACH, Joan. “Jacint Verdaguer” dins de *Història de la literatura catalana, volum V. El vuit-cents. Renaixença i literatura catalana, 1859-1893*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona, 2018, p. 375-432.
- PLENS, Jordi. “Verdaguer i la poètica de la crisi (Flors del Calvari)”, *Anuari Verdaguer*, núm. 9 (1995), p. 255-263.

SANTANACH, Joan. “El cuc que esdevingué crisàlide. Per la lectura de Sum Vermís de Jacint Verdaguer.” *Els Marges*, núm. 108 (hivern de 2016), p. 76-90.

TORRENTS, Ricard. *Verdaguer, un poeta per a un poble*. Barcelona, Eumo, 1995

TORRENTS, Ricard. “De la dolça caritat a la rònega pobresa: Jacint Verdaguer, pobre” *Anuari Verdaguer*, núm. 19 (2011), p. 47-74.

TORRENTS, Ricard. “L’autobiografia en els pròlegs de Verdaguer: la construcció del mite personal”, *Anuari Verdaguer*, núm. 9 (1995), p. 49-71.

VERDAGUER, Jacint *Flors del Calvari*, a cura de M. Àngels Verdaguer Pajerols. Folgueroles, Verdaguer Edicions, 2015.

VERDAGUER, Jacint. *Idil·lis i cants místics*, a cura de Josep Camps Arbós. Folgueroles, Verdaguer Edicions, 2020.

VERDAGUER, Jacint *En defensa pròpia (1895-1897)*. a cura de Lluïsa Plans i Girabal, Verdaguer Edicions, 2012.

VERDAGUER, Jacint. *Canigó (1885)* amb pròleg de Modest Prats. Folgueroles, Quadern Crema, 2011

VERDAGUER, M. Àngels. “Sobre els lemes i les citacions a “Flors del Calvari”. *Anuari Verdaguer*, 2002, Núm. 11, p. 281-299

VERDAGUER, M. Àngels. “Aproximació a una lectura de Flors del Calvari”. *Anuari Verdaguer*. 1995 Núm. 9, 265-275

Annex

CRONOLOGIA DELS FETS

1890

- Verdaguer assisteix per a primera vegada a les sessions d'exorcisme del pare Francesc Palau.
- 23 de maig: primeres notes sobre exorcisme

1892

- Adquisició de la capella de la Santa Creu de Vallcarca

1893

Maig

- 2 de maig: Ingress de J. Verdaguer al santuari de la Gleva.

Novembre

- 7 de novembre: bomba del Liceu

1894

Març

- 6 de març: Morgades inscriu Verdaguer a la Casa Asil de Capellans

Setembre

- Primeres setmanes: Calúnnia de Simona Aparicio (criada de Donya Deseada Durán)
- 25 de setembre: carta de Verdaguer al seu cosí Narcís amb versos de Flors de Mira-Cruz

Octubre

- 9 octubre: es firma l'acta de la hipoteca de la finca de Vallcarca per saldar el deute de la senyora Durán

Novembre

- 2 de novembre: poema Benvinguts, moment en que la Casa Asil de Capellans es converteix en un manicomi.
- 8 de novembre: Hipoteca a favor de Deseada Martínez

Desembre

- 3 de desembre: Verdaguer rep una carta amb la prohibició d'abandonar la Gleva.
- 14 de desembre: viatge a Mallorca per a trobar ajut econòmic de l'arxiduc Lluís Salvador.

1895

Abril

- Carta de Simona Aparicio excusant-se per la calúnia

Maig

- Fugida definitiva de la Gleva
- 10 de maig: viatge a Madrid per parlar amb el Marqués i demanar ajuda per pagar deutes, però resposta negativa
- 17 de maig, 50è aniversari del poeta

Juny

- 2 de juny: disputa amb Jaume Collell.
- 4-5 de juny: carta de Morgades demanant-li que tornés a Vic.
- Persecució a Verdaguer per part de la policia.
- 17 de juny: primera carta a *El Noticiero Universal* defensant-se.

Juliol

- 10 de juliol: carta a Jaume Collell enfadat tractant-lo de fals, hipòcrita i traïdor.
- 23 de juliol: rep la suspensió de llicències *a divinis*.

Agost

- 6 d'agost: Verdaguer anuncia una sèrie de *cartes* on explicaria la seva perspectiva de la història

1896

- 17 de febrer: publicació definitiva de *Flors del Calvari*

1897

- Verdaguer es trasllada a Madrid

1898

- 6 de gener: Verdaguer firma un document retractant-se que el bisbe Morgades accepta.

-